

drugo do skup legendi o bogovima s ljudskim osobinama i načinom života«, što je »u stvari i *Biblija* u čijim je legendama odražen prijelaz od politeizma ka monoteizmu«. Bitnom strukturalnom promjenom Radojević smatra kod legendi to što »više dolazi do izražaja emocionalni svijet i moralni stav čovjekov«. Govoreći o legendi kao vrsti, Radojević zaključuje da »uz prave, razvijene legende postoji i mnogo nerazvijenih predanja i vjerovanja koja se prenose u šturom obliku«, smatrajući da »posebno mjesto zauzimaju mnogobrojna legendarna predanja, djelomično ili potpuno lišena fantastike, često realistički kazana, koja ponekad sadrže i stvarnih historijskih reminiscencija«. (Preciznija razgraničenja i određenja: legenda, predanje, vjerovanje nisu data.)

Poslije predgovora doneseno je 130 legendi, koje ispunjavaju 210 stranica. Radojević ih je uzeo iz 46 izvora: P. A. Rovinskog — prijevod s ruskog (20), Stevana Dučića (18), Vuksana Minića (12), Mira Radojevića (9) i dr., i svrstao ih u šesnaest grupa: o caru Dukljanu (11), o gradovima (5), o feudalnim vladarima i vlastelinima (15), o svetiteljima, crkvama i manastirima (10), o postanku stvari, životinja, prirodnih pojava i natprirodnih bića (11), o domišljanjima, o snazi i junaštvu (11), o ljubavi i ženidbi s vilama (13), o dobrim i zlim vilama (5), o lovcima (4), o kumstvu i kletvi (4), o čudesnim vodenim bićima i duhovima (5), o natprirodnim svojstvima ljudi (6), o đavolima (11), o skrivenom blagu (7), o raj i paklu (5) i humorističkih (7). Ova je podjela korisna jer omogućuje lakše snalaženje pri traženju motiva, što bi prema samim naslovima bilo teže. Ipak bi se tu i tamo mogle staviti i neke pripomene (npr. ima legendi koje ne spadaju tamo gdje su dospjele, a poneka bi se i po motivici mogla razvrstati i drugačije). Radojević je u predgovoru naveo da »u crnogorskoj narodnoj poeziji ima veoma dobrih legendi-pjesama u kojima je katkad postignut viši oblik umjetničkog poetskog izraza nego u legendama u prozi«; za primjer uzima: *Zidanje Skadra*, *Ženidbu kralja Vukašina* i druge slične. Međutim, u ovoj zbirci nije donesena nijedna.

U pogovoru se govori o dosadašnjem radu na skupljanju i objavljivanju legendi, o klasifikaciji i podjeli fantastičnih priča (ističući da se »skaske« ne mogu izdvojiti u posebnu vrstu i da je »vrlo teško izvršiti podjelu na cikluse ili krugove koja bi zadovoljila i motivski i strukturalistički princip«), o principima kojih se držao pri svom izboru (težnji da izabrane legende što jače djeluju kao umjetnička cjelina, da budu u granicama mogućnosti zastupljeni različiti motivi i krajevi Crne Gore i razne epohe i dr.) i o jeziku izabranih legendi (navodi da je problem jezične neujednačenosti praktično nerješiv).

Na kraju su doneseni podaci o izvorima (zapisivačima i kazivačima).

Ante Nazor

G. L. PERMJAKOV, OT POGOVORKI DO SKAZKI (ZAMETKI PO OBŠČEJ TEORII KLISE), Akademija nauk SSSR, Institut vostokovedenija, izdatel'stvo »Nauka«, Moskva 1970, 240 str.

Termin *klišé* (fr. cliché) upotrijebljen je, u današnjem njegovu značenju, prvi put u Francuskoj na početku našeg stoljeća. U svom *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* (Matica hrvatska 1969) Rikard Simeon piše da je klišé »izraz koji je dovoljno tipičan da se može prepoznati na prvi pogled«.

Riječ je, dakle, o jezičnim jedinicama koje su jednom zauvijek dane. U užem smislu njima bi pripadali samo frazeologizmi, a u širem — morfemi, riječi i gramatičke konstrukcije. (Ovakvo, šire, poimanje obuhvaćeno je u američkoj lingvistiци terminom »pattern«.) O ovim jezičnim jedinicama ima mnogo napisanih radova, ali jedva da bi se bilo kojemu od njih mogao pridodati atribut razrađene teorije klišeja.

Ni G. L. Permjakov nema ambicija da da jednu zaokruženu teoriju i zato u podnaslovu knjige stoji »zabilješke iz opće teorije klišeja«. Iz autorova predgovora jasno je da je želio ustanoviti strukturnu podudarnost znakova koji su prisutni u uzrečicama, poslovicama i pripovijetkama sa znakovima iz drugih kulturno-semiotičkih sustava. To je značilo preuzeti dvostruku obavezu: ustanoviti mjesto uzrečica, poslovice itd. u okviru jezičnih pojava i isto tako smjestiti ih unutar folklornih pojava. Tu je autor morao činiti neke kompromise koji su išli nauštrb preciznosti definiranja. On odvojeno promatra plan izraza od plana sadržaja, što njegov postupak nesumnjivo udaljuje od strogo lingvističkih pristupa, koji nikada ne promatraju jedan plan bez drugoga (čak ni semantiza, kojoj je primaran sadržaj, ne može a da se ne dotiče izraza).

Drugi problem koji je bilo teško adekvatno riješiti jest odnos teorije klišeja prema drugim graničnim disciplinama. Permjakov je tu postavljao oštre granice — što može biti svrsishodno (i čini se da u danom slučaju jest) ali je teoretski teško obranjivo, jer kako povući oštre granice između dvije discipline kada one ni same za sebe ne mogu dati precizne granice?! Ovdje bi se mogla razmatrati i druga pitanja, kao npr. to da li je teorija klišeja samostalna disciplina ili je njezino mjesto unutar neke druge discipline (recimo lingvistike). Ali to bi nas odvelo predaleko.

Knjiga je podijeljena na pet poglavlja, od kojih prva četiri obrađuju različite tipove klišeja, a peto se bavi značenjima (prenesenim i direktnim) svakog spomenutog tipa. Na kraju knjige nalazimo *Priloge*.

1. poglavlje: *Poslovice i uzrečice*. Autor prvo upozorava na trojaku prirodu poslovice i uzrečica. (Po njemu one su: 1. jezične pojave, 2. logičke pojave, 3. umjetničke minijature.) Permjakov misli da je upravo neuočavanje ove trostrukosti bilo kobno u dosadašnjim proučavanjima jer trostruka priroda zahtijeva i trostruki pristup. Drugo, autor odmah na početku formulira bitnu razliku između uzrečice i poslovice. Ta se razlika sastoji u tome što su poslovice posve kliširane, tj. što u njima nema elemenata koji bi bili izmjenjivi, dok kod uzrečica toga ima. Važno je istaći da pritom autor ne negira komponente zajedničke objema formama. Donoseći mnogo primjera i tablica, Permjakov analizira s tri spomenuta aspekta uzrečice i poslovice želeći da pomogne u jednom: u nalaženju razmjerno nevelikog broja elemenata, iz kojih je, preko svih mogućih kombinacija, stvoreno čudesno mnoštvo poslovice i uzrečica; on želi pomoći stvaranju »alfabeta« tih jedinica i »gramatike« njihova udruživanja.

2. poglavlje: *Frazeologizmi*. Frazeologizmi se nerijetko miješaju s poslovicama i uzrečicama. Kad to i nije činjeno, nismo dobivali prezentirane formalne kriterije za njihovo razlikovanje. Permjakov tvrdi da takvih kriterija ima mnogo a glavni leži na logičko-semiotičkom planu, od kojeg on i započinje svoj opis.

Frazeologizam »izražava jedan jedinstveni pojam, tj. služi kao znak za jednu određenu stvar«, kaže autor. Doduše, frazeologizam se ne može uvijek zamijeniti jednom riječju, iako je i to često moguće. Prema tome, bitna razlika između frazeologizama, s jedne strane, i uzrečica i poslovice, s druge, jest u tome što su prvi *znakovi stvari*, a drugi *znakovi situacije*. Frazeologizmi nemaju logičkog konteksta, obaveznog za poslovične izričaje.

Autor dalje analizira frazeologizme s tri aspekta: lingvističkog, logičko-semiotičkog i predmetnog — a osnovni je njegov zaključak da su frazeologizmi zapravo jezične jedinice koje se nalaze između riječi, s jedne strane, te uzrečica i poslovice s druge strane.

3. poglavlje: *Nadrečenični sklopovi*. Svim dosad spominjanim tipovima klišeja zajedničko je to da je maksimalni njihov okvir — *jedna rečenica*. Kod tipa klišeja obrađenog u ovoj glavi, tj. kod nadrečeničnih sklopova, kliše se, kako mu i samo ime kaže, ne može smjestiti unutar jedne rečenice. Kako ga zanima opća teorija klišeja, autor je zanemario sve one tekstove u kojima se riječ javlja samo kao jedan od elemenata nekog šireg izraza (zakletva, molitva, tužaljka, obredna pjesma itd.) i uzeo čiste pripovjedne oblike. Ti oblici ga zanimaju takvi kakve zatiče — njihova povijest je izvan njegova zanimanja.

Pošto je razmotrio pripovjedne forme s gledišta kompozicijske, logičko-semiotičke i predmetne strukture, autor pokazuje kako klasifikacija pripovjednih formi mora biti kompleksna. Da bi se ona uopće mogla izvršiti, potrebno je, po autorovu mišljenju, preispitati i precizirati sadržaj pojma *motiv*. Današnja gledanja miješaju pod nazivom motiva sve moguće elemente nadrečeničnog sklopa, bez obzira kojem strukturnom planu element pripada, a sve to dovodi do zbrke. Autor zato predlaže da motive razlikujemo prema tome kojem od prije spomenuta tri plana pripadaju.

4. poglavlje: *Sintetički i analitički klišei*. Sve što je u prethodnim poglavljima izneseno, dovodi do zaključka da svi složeni klišei »predstavljaju uzastopni niz jezičnih formi«. Ta dva niza, niz jezičnih formi i niz klišeja, sukladni su, tj. svakom elementu iz jednog niza odgovara element iz drugog niza. (Tako će frazeologizmu odgovarati element rečenice, poslovice zatvorena rečenica, uzrečici otvorena rečenica, nadrečeničnom sklopu niz rečenica itd.) Pošto je rezimirao zajedničke crte svih klišeja obrađenih u prethodnim poglavljima, autor utanačuje razliku između poslovice i aforizama, s jedne, i raznih medicinskih i gospodarskih zapažanja i uputa, s druge strane. Konstatirajući njihovu vanjsku (morfološko-sintaktičku) sličnost, razlike nalazi u smislu i karakteru te u različitim komunikacijskim osobinama ovih klišeja. Prvi, naime, dopušta (a kadšto i traži) tumačenje, drugi ima jedan konkretni smisao i ne dopušta tumačenje.

5. poglavlje: *O motiviranosti općeg značenja razmatranih oblika*. Ovo je poglavlje svojevrsna nadopuna prethodnih. Očigledno se rodilo iz bojazni da bi ponešto moglo biti krivo shvaćeno, da je ponešto ostalo nedorečeno.

Osobine teksta autor dijeli na dvije grupe: prve su *općetekstovne*, tj. one koje pripadaju cijelom tekstu (leksička i sintaktička kliširanost teksta, prisutnost ili odsutnost motiviranosti, mogućnost ili nemogućnost prenesenog ili proširenog tumačenja teksta ako su prisutni direktni elementi, mogućnost ili nemogućnost direktnog tumačenja teksta ako su prisutne komponente prenesenosti); druge su *komponentne*, tj. one koje se odnose na dio teksta (mogućnost ili nemogućnost svih leksičkih jedinica posjedovanja direktnog značenja,

mogućnost ili nemogućnost posjedovanja prenesenog značenja itd.). Zatim se autor upušta u analizu svih prije spominjanih jezičnih znakova u odnosu na svaku od ovih komponenata.

Prilozi donose obrasce tekstova s brojnim primjerima. Zajedno s 26 tablica u tekstu prilozi vrlo mnogo pomažu razumijevanju teoretskih postavki u knjizi. Pisana razumljivim i lijepim jezikom, ova knjiga unosi mnogo svjetla u dosad neistražene i komplicirane odnose pripovjednih oblika. Zato bismo možda bili i nepravедni kad bismo za nju upotrijebili termin »nacrt«. Ova je knjiga i više od toga.

Stjepan Damjanović

GRADIŠČANSKI HRVATI, Uredili ZVANE ČRNJA, MIRKO VALENTIĆ i NIKOLA BENČIĆ, Posebna izdanja Čakavskog sabora, Zagreb 1973, 340 str. + 2 geografske karte.

Ovo posebno izdanje Čakavskog sabora, posvećeno Gradišćanskim Hrvatima, sadrži veći broj priloga iz različitih struka i područja. Pažnju folklorista privlače u prvom redu tri priloga: Ignac Horvat, *Narodni običaji Gradišćanskih Hrvata*, Nives Ritig, *Neki aspekti istraživanja života i običaja Gradišćanskih Hrvata*, Jerko Bezić, *Istraživanje folklorne glazbe Hrvata u Slovačkoj*.

U prilogu Ignaca Horvata dotaknuti su značajniji običaji iz ciklusa godišnjih i životnih običaja. Neki opisi običaja vezani su uz određeno selo dok drugi nisu locirani, kao da su bili rašireni diljem Gradišća. Vremensko određenje pojedinih običaja svodi se na napomene o »drevnosti« i »prastarosti« jednih postupaka za razliku od »novotarija« i »posuđenica« (od kojih se samo jedna izričito navodi), te na, toliko puta ponavljano, konstataciju o žalosnoj sudbini starih običaja koje istiskuje »jednolična, tuđa građanska civilizacija«.

Članak Nives Ritig daje uvid u kompleksnost kulture Gradišćanskih Hrvata i neke od problema koji se javljaju pri etnološkim i folklorističkim istraživanjima. Tu su u prvom redu značajne razlike među pojedinim grupama Gradišćanskih Hrvata po vremenu doseljenja, potjecanju iz raznih krajeva Hrvatske i Bosne i s time povezanih razlika u govoru, kao i po pripadnosti različitim socijalnim grupama (što autorica pokazuje na primjeru devet sela gradišćanske Vlahije). Govori se i o pojavi multilingvizma kod Gradišćanskih Hrvata i njenom utjecaju na druge pojave kulture, osobito na usmenu književnost. Članak N. Ritig donosi i kraći osvrt na literaturu o Gradišćanskim Hrvatima.

Jerko Bezić ukratko se osvrće na neke pojave s područja folklorne glazbe Hrvata u Slovačkoj: istovremeno postojanje različitih slojeva i stilova, utjecaj zapisivača i pjevačkih zborova na »drugi život« hrvatskih pjesama, utjecaj susjednih naroda i zemalja i njihovih pjesama i drugo. Taj kratki osvrt nastao je na osnovu istraživanja Hrvata u Slovačkoj koje je proveo Institut za narodnu umjetnost; četiri suradnika (istraživači usmene književnosti, folklorne glazbe, plesa i običaja) obavljala su terenski rad u godinama 1966—1970. Istraživanje Hrvata u Slovačkoj prošireno je zatim i na Gradišćanske Hrvate u Austriji; taj je rad još u toku.